

ДИАЛОГ ЗА ИСТИНАТА

АНСЕЛМ ОТ КЕНТЪРБЪРИ

Предисловие

В различни времена съставих три трактата, отнасящи се към изучаването на Светото Писание, приличащи си по това, че са построени посредством въпроси и отговори, а лицето на питащия е означено с името „ученик“, на отговарящия пък с името „магистър“. „За граматика“ обаче, четвъртият, който е издаден по подобен начин и, както ми се струва, не е безполезен за въвежданите в диалектиката, доколкото представлява встъпление в нея, не желая да причисля към тях, тъй като се отнася към ученост, различна от тази на другите три.

Единият от тях е „За истината“: какво именно е истината; и в кои неща се изказва обикновено; и що е справедливост. Другият е „За свободния избор“: какво е това; и дали се има винаги от човека; и колко са неговите различия при имането или нямаването на правилността на волята (*rectitudo voluntatis*), дадена на разумното творение, за да я съхранява. В него описах само естествената сила на волята за съхраняване на възприетата правилност, а не по какъв начин е необходимо да става това тъй, че да се последва от благодатта. Третият пък е по въпроса, дето се пита, какво е съгрешил дяволът, че „не устоя на истината“ (Иоан 8:44), когато Бог не му е дал твърдостта, която той не би могъл да има, ако не би му се дала от Него; понеже ако Бог му я би дал, той я би имал, както са я имали благите ангели, защото Бог им я е дал. Този трактат, макар че там говорех за утвърдението на благите ангели, озаглавих „За падението на дявола“. Защото туй, дето съм казал за благите ангели, е странично (*contingens*), докато онова, което писах за злото, е по темата на въпроса.

Макар тези трактати да не са свързани чрез някаква последователност на темата, все пак тяхната материя и подобност на обсъждането изисква, щото те да бъдат записвани едновременно в реда, в който ги споменах. И тъй, ако в бързината са били преписани от някои в някакъв друг ред, преди да са били завършени, то искам все пак да бъдат подредени така, както посочих тук.

ГЛАВИТЕ

- I. Че истината няма начало или край.
- II. За истината на означението и за двете истини на изказването.
- III. За истината на мисленето.
- IV. За истината на волята.
- V. За истината на естественото и неестественото действие.
- VI. За истината на сетивата.
- VII. За истината на същността на нещата.
- VIII. За различните смисли на „трябва“ и „не трябва“, „може“ и „не може“.
- IX. Че всяко действие означава нещо истинно или лъжовно.
- X. За висшата истина.
- XI. За дефиницията на истината.
- XII. За дефиницията на справедливостта.
- XIII. Че е една истината във всички истинни неща.

ГЛАВА I

Че истината няма начало или край

Ученикът: Тъй като вярваме, че Бог е истината, но и казваме, че истината е в много други неща, искам да знам, дали навсякъде, където се говори за истината, трябва да приемаме, че тя е Бог. Защото ти в твоя „Монолог“ също доказваш чрез истината на речта (oratio), че висшата истина няма начало или край, казвайки:

„Нека размисли, който може, кога е започнало това или кога не е било истинно, а именно: че нещо е било бъдещо; или кога ще се прекрати това и няма да бъде истинно, а именно: че нещо ще бъде отминало. Затова, ако никое от тези двете не може да бъде помислено, а и никое от двете не може да бъде истинно без истината, то невъзможно е даже да се помисли, че истината би имала начало или край.

Най-сетне, ако истината е имала начало или ще има край, то тогава, преди тя да е започнала, е било истинно, че не е имало истина; и тогава, след като ще е свършила, ще е истинно, че няма да има истина. Истинното обаче не може да бъде без истината. Следователно имало е истина, преди истината да е била; и ще има истина, след като истината ще е свършила; което е свършено нелогично. И тъй, дали да се казва, че истината има начало или край, или да се мисли, че няма: истината не може да се заключи посредством никакво начало или край.“ (Mon., с. 18).

Тъй казваш в твоя „Монолог“. Затуй чакам да науча от теб дефиницията на истината.

Магистърът: Не си спомням да съм откривал дефиниция на истината.

Ако искаш обаче, нека потърсим що е истината чрез различията на нещата, в които казваме, че има истина.

У: Ако не мога друго, искам да помогна поне със слушане.

ГЛАВА II

За истината на означението и за двете истини на изказването

М: И тъй, нека питаме първо, що е истината в изказването, защото за него най-често казваме, че е истинно или лъжовно.

У: Питай ти, а каквото откриеш, аз ще го запазя.

М: Кога е истинно изказването?

У: Когато това, което изказва било утвърждавайки, било отрицавайки, е. Казвам именно: което изказва, даже когато отрича, че това, което не е, е; защото така изказва как нещото е.

М: Дали случайно не ти се струва, че изказаното нещо е истината на изказването?

У: Не.

М: Защо?

У: Защото нищо не е истинно иначе, освен чрез причастие към истината; и затова истината на истинното е в самото истинно, а изказаното нещо не е в истинното изказване. Затуй то следва да се нарича не негова истина, а причина на неговата истина. Поради това ми се струва, че истината на изказването не бива да се търси другаде, освен в самата реч.

М: Виж, моля те, дали самата реч, или нейното означение, или нещо от онова, което се намира в дефиницията на изказването, не е това, което търсиш.

У: Не мисля.

М: Защо?

У: Защото, ако беше тъй, то щеше да е винаги истинно. Понеже всичко, което се намира в дефиницията на изказването, остава все същото и когато това, което изказва, е, и когато не е. Речта е същата, и означението е същото, и останалите неща са си същите.

М: И тъй, какво там ти се струва да е истината?

У: Не знам нищо друго, освен, че когато означава, че което е, е (*esse quod est*), тогава в нея (в речта) има истина и е истинна.

М: За какво е създадено утвърждението?

У: За да означава, че което е, е.

М: Значи, то трябва да се прави така (*hoc ergo debet*).

У: Това е сигурно.

М: Когато, следователно, означава, че това, което е, е, то означава каквото трябва.

У: Очевидно.

М: Но когато означава каквото трябва, то означава правилно (*recte*).

У: Така е.

М: Когато обаче означава правилно, означението е правилно (recta).

У: Без съмнение.

М: Когато, следователно, означава, че което е, е, означението е правилно.

У: Така следва.

М: Също така, когато означава, че което е, е, означението е истинно.

У: Наистина е правилно и истинно, когато означава, че което е, е.

М: Следователно, за него е едно и също да е правилно и истинно, тоест да означава, че което е, е.

У: Наистина е едно и също.

М: Значи за него истината не е нищо друго, освен правилност (rectitudo).

У: Сега виждам ясно, че истината е тази правилност.

М: Подобен е случаят, когато изказването означава, че това, което не е, не е.

У: Виждам какво казваш. Научи ме обаче какво мога да отговоря, ако някой каже, че даже когато речта означава, че което не е, е, тя означава каквото трябва. Защото по еднакъв начин ѝ било дадено да означава, че е, и това, което е, и което не е. Понеже ако не ѝ е било дадено да означава, че даже което не е, е, тя не би могла да означава това. Затуй даже когато означава, че което не е, е, тя означава каквото трябва. Но ако чрез означаването на това, което трябва, тя е правилна и истинна, както показва ти, тогава речта е истинна, даже когато означава, че това, което не е, е.

М: Не следва да се нарича точно истинна, щом означава, че което не е, е; но все пак тя има истина и правилност, защото прави, каквото трябва. Когато обаче означава, че което е, е, прави два пъти, каквото трябва; защото означава и което ѝ се дава да означава, и за което е създадена. Но изказването се определя от привичката като правилно и истинно съобразно с тази правилност и истина, чрез която се означава, че което е, е; а не съобразно с онази, която означава, че е, даже което не е. Защото то трябва да прави по-скоро онова, предвид на което му се дава означението, а не предвид на което не му се дава. Но то не би било в състояние да възприеме да означава, че нещо, макар и да не е, е, или че не е, макар да е, само ако би могло да му се даде да означава, че нещо е единствено тогава, когато то е, или че не е, когато то не е.

И тъй, една е правилността и истината на изказването, защото означава това, за чието означаване е създадено; друга пък — защото означава, каквото му се дава да означава. Понеже първата е неизменна за самата реч, а втората — променлива. Едната тя има тъкмо по природа (naturaliter), другата пък — акцидентално и според привичката. Защото когато казвам „ден е“, за да означава, че онова, което е, е, аз употребявам правилно означението на тази реч, тъй като е създадена затова; и затуй тогава се казва, че означава правилно. Когато обаче чрез същата реч означавам, че онова, което не е, е, не се ползвам правилно от нея, защото не е създадена за това; и затова тогава нейното означение се нарича неправилно. Вярно е още, че в някои изказвания тези две правилности или истини са неделими, както когато казваме: „човекът е живо същество“ или: „човекът не е

камък“. Защото утвърдението винаги означава, че това, което е, е; а отричането — че онова, което не е, не е. И ние не можем да използваме първото, за да означаваме, че което не е, е — защото човекът е винаги живо същество; нито можем да използваме другото, за да означаваме, че което не е, е, защото човекът никога не е камък.

И тъй, ние започнахме с обсъждането на онази истина, която има речта, съобразно с това, че някой я ползва правилно, защото в съобразяване с нея тя бива определяна като истинна от духа на общите приказки. А за обсъждането на тази истина, която тя не може да няма, ще говорим по-късно (вж. гл. V).

У: Върни се, моля, към онуй, с което започна, защото достатъчно ми разясни разликата между двете истини на речта; остава само да ми покажеш как тя има някаква истина даже когато лъже, както казваш ти.

М: За истината на означението, с която започнахме, нека това е прочее достатъчно. Защото същият смисъл на истина, който прозряхме в произнасянето на думите, може да се наблюдава при всички знаци, които се правят за означаване, че нещо е или не е, каквито са писмените или тези на говоренето с пръсти.

У: Добре, мини към някоя друга.

ГЛАВА III

За истината на мисленето

М: Също така наричаме истинно мисленето (*cogitatio*), щом това, което — било с разума, било по друг начин — считаме, че е, е; и неистинно, щом не е.

У: Така е според привичното мнение.

М: И значи, какво ти се струва, че е истината в мисленето?

У: Съгласно смисъла, който видяхме при изказването, нищо не може да се нарече по-правилно истина на мисленето, освен неговата правилност. Затова именно ни е дадено да можем да мислим, че нещо е или не е, за да мислим, че което е, е, а което не е, не е. По тази причина който счита, че което е, е, счита каквото трябва, и затова мисленето е правилно. Ако, следователно, мисленето е истинно и правилно не за друго, освен защото считаме, че което е, е, или че не е, което не е, тогава неговата истина не е нищо друго, освен правилност.

М: Правилно казваш.

ГЛАВА IV

За истината на волята

Но самата Истина твърди, че и във волята има истина, когато казва, че дяволът „не устоя в истината“ (Иоан, 8:44). Защото той не е бил в истината и не е напуснал истината иначе, освен във волята си.

У: И аз така вярвам. Защото ако винаги беше искал това, което трябва, никога не би прегрешил, той, който не иначе, освен грешейки е напуснал истината.

М: Кажй тогава, какво схващаш под истина там.

У: Нищо друго освен правилността. Защото щом той, докато е искал каквото е трябвало, заради което пък е бил получил волята, е бил в правилността и истината, а когато е пожелал каквото не трябва, е напуснал правилността и истината, тогава под истина не може да се схваща нищо друго освен правилност, защото нито истината, нито правилността не са били в неговата воля нищо друго, освен да иска каквото трябва.

М: Добре схващаш.

ГЛАВА V

За истината на естественото и неестественото действие

Не по-малко обаче трябва да се вярва, че истината е и в действието, както Господ казва, че „който прави (*agit*) зло, мрази светлината“, и: „който постъпва по (*facit* = върши) истината, отива към светлината“ (Иоан, 3:20 и 21).

У: Виждам какво казваш.

М: Погледни тогава, що е истината там, ако можеш.

У: Ако не греша, и в действието тя трябва да бъде наблюдавана в същия смисъл, чрез който по-горе познахме истината в другите (неща).

М: Така е. Защото, ако да се прави злото и да се върши истината са противоположности, както посочва Господ, като казва: „който прави зло, мрази светлината“, и: „който върши истината, отива към светлината“, тогава да се върши истината е същото, което е да се върши добро. Понеже да се върши добро е противоположното на да се върши зло. Ако поради това да се върши истината и да се върши добро са едно и също в опозицията, не могат да са различни в означението. Общо мнение е обаче, че който прави каквото трябва, прави добро и върши правилност. Откъдето следва, че да се върши правилност е да се върши истината. И тъй, става ясно, че да се върши истината е да се прави добро, а да се прави добро е да се върши правилност. Затова няма нищо по-очевидно от туй, че истината на действието е правилност.

У: Не виждам нищо, което може да разклати размишлението ти.

М: Провери, дали за всяко действие, което върши каквото трябва, е подобаващо да се казва, че върши истината. Понеже има разумно действие, както е да се дава милостиня; а има и неразумно действие, както е действието на огъня, който топли. И тъй, виж дали е последователно, когато казваме, че огънят върши истина.

У: Ако на огъня му е дадено да топли от Оня, от Когото той има битие, тогава щом топли, прави каквото трябва. Затуй не виждам, що за несъответствие има огънят да върши истина и правилност, щом върши, каквото трябва.

М: И на мен тъй ми се вижда. Отгук може да се забележи, че една правилност или истина на действието е необходима, а друга не е необходима. Защото огънят, когато топли, върши правилност и истина по необходимост, а човекът, когато върши добро, върши правилност и истина не по необходимост.

Но Бог е искал „да се върши“ да не се разбира само по отношение на онова, което собствено означава „да се върши“, а за всеки глагол, когато казва, че „*който върши истината, отива към светлината*“. Защото Той не откъсва от тази истина или светлина онзи, който търпи гонение „*заради правда*“ (propter iustitiam — заради справедливост) (Мат., 5:10); или този, който е, когато и където трябва да бъде; или който стои или седи, когато трябва; и такива подобни. Понеже никой не твърди, че такива хора не действуват добре. И когато апостолът казва, че всеки ще получи „*според което е извършил*“ (2 Кор. 5:10), там се разбира всичко, за което изобщо казваме „действа добре“ или „действа зле“.

У: Това го има и при общата словоупотреба, дето нарича „вършене“ да се страда и много други неща, които не са вършене. Ако не греша, по тази причина можем да причислим към правилните действия и правилната воля, чиято истина разгледахме по-горе преди истината на действията.

М: Не грешаш. Защото за когото иска, каквото трябва, се казва, че действува правилно и добре и той не се изключва от онези, които „*вършат истината*“. Но понеже при изследването на истината стана дума за нея, а види се и Господ говори специално за истината, която е във волята, когато казва за дявола, че „*не устоя в истината*“, затова поисках отделно да разгледам, що е истината във волята.

У: Радвам се, че стана така.

М: И тъй, щом е ясно, че едната истина на действието е по природа, а друга — не по природа, тогава като естествена следва да се посочи онази истина на речта, за която по-горе (гл. II) видяхме, че не може да бъде отделена от нея. Защото, както огънят, когато топли, върши истината, защото това му е дадено от Оня, от Когото има битие, така и тази реч, тоест „ден е“, върши истината, когато означава, че денят е, независимо дали е ден, или не, защото по природа ѝ е дадено да върши това.

У: Сега за пръв път виждам истина в лъжовна реч.

ГЛАВА VI

За истината на сетивата

М: Не смяташ ли, че с изключение на висшата истина, сме открили всички обиталища на истината?

У: Сега си спомням за една истина, която не намирам сред тези, които ти спомена.

М: Коя е тя?

У: Ами има истина в телесните сетива, обаче не винаги. Защото те понякога ни заблуждават. Нали някой път, когато гледам нещо през стъкло, зрението ме заблуждава, понеже понякога то ми съобщава, че тялото, което виждам отвъд стъклото, е със същия цвят, с който е стъклото, докато цветът му е друг; понякога пък ме прави да считам, че стъклото има цвета на вещта, която гледам отвъд, докато то няма цвят. Има още много случаи, при които зрението и другите сетива се заблуждават.

М: Струва ми се, че тази истина или неистина не е в сетивата, а в мнението (*opinio*). Именно самото вътрешно сетиво се заблуждава, а не външното го лъже. Това понякога се познава лесно, друг път — трудно. Защото когато детето се плаши от издялания дракон с отворена пасть, лесно се познава, че това не се прави от зрението, което съобщава на детето същото, което и на стареца, а от вътрешното сетиво, което все още не знае да различи добре между вещта и подобие на вещта. Същото е, когато виждаме човек, подобен на някого друго, и считаме, че той е онзи, на когото е подобен; или когато някой, чувайки глас, който не е човешки, счита, че това е човешки глас. Защото и това се прави от вътрешното сетиво.

Но онова, дето казваш за стъклото, е поради това, че когато зрението преминава през някакво тяло с цвета на въздуха, то няма пред себе си пречка да възприеме подобие на цвета, който вижда отвън не иначе, а както когато преминава през въздуха; стига онова тяло, през което преминава, да не е по-плътнo и по-тъмно от въздуха. Така е, когато преминава през стъкло, което има свойствения си цвят, тоест който е непримесен с някакъв друг цвят, или през чиста вода, или през кристал, или през нещо, имащо подобен цвят. Когато обаче същото зрение преминава през друг цвят, или през стъкло, дето не е със свойствения си цвят, а на което е прибавен друг цвят, тогава то възприема този цвят, който среща пръв. След като срещне един цвят, подир което се изпълва с него, а после срещне някакъв друг, то или изобщо не възприема последния, или го възприема непълноценно. Затова то препредава този, който е приело пръв, или като единствен, или заедно с онзи, който е срещнало после. Защото ако зрението е толкоз изпълнено с първия цвят, колкото е изобщо способно да възприема цветове, то не може заедно с това да забелязва и другия цвят. Ако пък е изпълнено с първия по-малко, отколкото може да забелязва цветове, може да забележи и другия. Така, ако преминава през някакво тяло, например през стъкло, което е тъй наситено червено, че самото зрение изцяло да се изпълни с неговата червенина, тогава то не е способно заедно с това да се

изпълва и с друг някакъв цвят. Ако пък намери червено, не толкова наситено, колкото е способността на зрението да възприема, което да срещне първо, то е в състояние да възприеме още някакъв цвят, като че ли е все още непълно, доколкото способността му да възприема не е заситена от първия цвят. И тъй, който не знае това, счита, че зрението препредава, че всичко, което забелязва след първия цвят, има или изцяло, или отчасти същия цвят. Откъдето следва, че вътрешното сетиво приписва собствената си вина на външното.

По същия начин е, когато една непречупена пръчка, част от която е във водата, а друга част — отвън, се мисли като счупена. Или когато си мислим, че зрението ни открива в огледалото нашето лице. И винаги, когато ни се струва, че много други неща се предават от зрението и останалите сетива не така, както са, това не е вина на сетивата, които препредават, каквото могат, защото им е дадено да могат така, а трябва да се припише на съждението на душата (*iudiciae animae*), което не различава добре това, което те могат или което са длъжни (да правят).

Не смея да губя време в този дух, за да покажа това (подробно), защото ще е по-скоро уморително, отколкото плодосно за целта, към която се стремим. Нека е достатъчно да се каже само, че сетивата, каквото и да ни се струва, че препредават, независимо дали го правят по своята природа или по някаква друга причина, правят това, което трябва, и затова вършат правилност и истина. А тази истина се подвежда под истината, що е в действително.

У: Твоят отговор ми е напълно достатъчен и не желая да се задържам повече при въпроса за сетивата.

ГЛАВА VII

За истината на същността на нещата

М: Помисли сега, дали освен висшата истина, в някоя вещь може да се схване още някаква истина, изключвайки онези, което бяха разгледани по-горе.

У: Какво би могло да бъде това?

М: Мислиш ли, че някога или някъде може да има нещо, което да не е във висшата истина, и на което не оттам да се дава да е, каквото е, доколкото е, или което може да е нещо друго от това, което то е там?

У: Това не може да бъде мислено.

М: И тъй, всичко, което е, е истинно, доколкото е това, което то е там.

У: Можеш да заключиш в абсолютен смисъл, че всичко, което е, е истинно, защото не е нищо друго, освен това, което то е там.

М: Следователно в същността на всички неща, които са, има истина, защото са това, което те са във висшата истина.

У: Виждам, че там има такава истина, щото там не може да има никаква

неистина; защото което е неистинно, не е.

М: Добре го рече. Кажй обаче, дали има нещо, дето трябва да е различно от това, което то е във висшата истина.

У: Не.

М: Ако, следователно, всички неща са това, което те са там, няма съмнение, че са това, което трябва да бъдат.

У: Наистина са това, което трябва.

М: Обаче всичко, което е каквото трябва да бъде, е правилно.

У: Нищо по-последователно.

М: И тъй, ако истината и правилността са в същността на нещата затова, защото са това, което те са във висшата истина, тогава е ясно, че истината на нещата е правилност.

У: Нищо по-очевидно, доколкото става дума за последователността на аргументацията.

ГЛАВА VIII

За различните смисли на „трябва“ и „не трябва“, „може“ и „не може“

Но как можем да кажем според истината на нещото (*rei veritas*), че всичко, което е, трябва да е, когато има много зли дела (*opera*), за които е сигурно, че не трябва да бъдат?

М: Какво чудно има, ако едно и също нещо трябва да е и да не е?

У: Как може да стане това?

М: Знам, ти не се съмняваш, че изобщо нищо не може да съществува, ако не го прави или допуца Бог.

У: Нищо не е по-сигурно за мен.

М: Или ще дръзнеш да твърдиш, че нещо се прави или допуца от Бога немъдро и неблаго?

У: Напротив, аз настоявам, че никак иначе, освен мъдро и благо.

М: Или ще отсъдиш, че това, което се прави или допуца с такава благод и такава мъдрост, не трябва да е?

У: Кой имащ ум ще се осмели да мисли така?

М: И тъй, и това, което е правено, и това, което е допуснато от Бога, трябва в равна мяра да е.

У: Туй, дето го казваш, е очевидно.

М: Кажй още, дали според теб действието (*effectus*) на злата воля трябва да е?

У: Това е същото, като да питаш, дали злото дело трябва да е, с което не може да се съгласи никой, който е с ума си.

М: Все пак Бог позволява на някои да вършат зло онуй, което са пожелали зло.

У: Само нека не го допуца много често.

М: И тъй, едно и също нещо трябва да е и да не е. То именно трябва да е, защото се допуска мъдро и благо от Оня, без чието допускане то не би могло да стане; и не трябва да е, що се отнася до оня, чрез чието неправедна воля се случва. По този, следователно, начин Господ Иисус не е трябвало да изстрада смъртта, нито някой е имал право да му я причини. Защото самият Той е бил невинен; и все пак е трябвало да я изтърпи, защото сам мъдро, благо и ползотворно е пожелал да я понесе. И тъй, по много начини едно и също нещо приема върху си противоположности поради различните гледни точки. Това се случва постоянно при действието, както е например при удара. Ударът е факт и за действащия, и за потърпевшия. Откъдето той може да бъде наречен и действие, и страдание. Макар според самото название действието или удрянето и онова, което се казва по подобен начин за пасивното, да се изказва в активно означение, те изглежда са принадлежни по-скоро на потърпевшия, отколкото на действащия. Понеже според това, което действа, по-свойствено изглежда да се каже действане или удряне; а според това, което претърпява — действие и удар. Защото действане и удряне се казва поради действащия и удрящия, както провидение поради провиждащия и въздържание поради въздържания се, които — тоест действащият и удращият, провиждащият и въздържаният се — са активни; докато действие и удар се извеждат поради действията и удряния, които са пасивни. Обаче — за да кажа за едно, каквото да разбереш и за останалите — затуй, че както няма удрящ без удрян, нито удрян без удрящ, така и удрянето и ударът са невъзможни едно без друго, та по-скоро с различни названия се означава едно и също нещо съобразно различни негови части, затова ударът се изказва и за удрящия, и за удряния.

Това е поводът, дето в зависимост от това, дали действащият или потърпевшият подлежат на едно и също отсъждане (*indicio*) или на противоположни, за самото действие се отсъжда от две страни по един и същи или по противоположни начини. Ако, следователно, и този, който удря, удря правилно, и който бива удрян, се удря правилно, както например прегрешаващият се поправя от онзи, който носи грижата за него, тогава (действието) е правилно и от двете страни, защото и според двете страни трябва да има удар. Обратно е, когато праведник бива удрян от несправедливец: тъй като нито първият трябва да бъде удрян, нито другият — да удря, затова ударът не е правилен и от двете страни, понеже според никоя от страните не трябва да има удар. Когато пък грешник бива удрян не от оня, който носи грижата за него, тогава ударът трябва и не трябва да бъде, защото единият трябва да бъде удрян, но другият не трябва да удря; и затова не може да се отрече, че ударът е правилен и неправилен. Ако пък погледнеш откъм решението на висшата мъдрост и благод, независимо че ударът не трябва да бъде според едната или даже според двете страни, тоест според действащия и потърпевшия: кой ще се осмели да твърди, че това, което се допуска от така голямата мъдрост и благод, не трябва да бъде?

У: Да твърди, който смее; аз обаче не се осмелявам.

М: Как е обаче, ако гледаш откъм природата на нещата, със забиването на железните гвоздеи в тялото Господне: дали ще речеш, че крехката плът

не е трябвало да се оставя да бъде пронизана, или че, пронизана от острото желязо, не е трябвало да усеща болка?

У: Бих говорил против природата.

М: Може значи да се случи, че съобразно природата дадено действие или страдание да трябва да е, макар да не трябва да е съобразно действащия или претърпяващия, защото нито единият трябва да действа, нито другият да претърпява.

У: Не мога да отрека нищо от това.

М: И тъй, виждаш, как често може да става така, че от различни гледни точки едно и също действие да трябва и да не трябва да е.

У: Показваш го толкоз ясно, че не мога да не го виждам.

М: Между другото искам да те науча и на това, че „трябва“ и „не трябва“ се изказват понякога в не собствен смисъл. Така е например, щом кажа, че трябва да бъда обичан от теб. Защото ако наистина съм длъжен, тогава съм задължен да провеждам каквото трябва, и ще съм в грях, ако не съм обичан от теб.

У: Така излиза.

М: Но щом трябва да бъда обичан от теб, то следва да се изисква от теб, а не от мен.

У: Признавам, че така идва работата.

М: Следователно, когато казвам, че трябва да бъда обичан от теб, това не се казва тъй, сякаш аз съм длъжен с нещо, а защото ти трябва да ме обичаш. По същия начин когато казвам, че не трябва да бъда обичан от теб, не се разбира нищо друго, освен че ти не трябва да ме обичаш.

Такава е словоупотребата и когато става дума за мощ и немощ. Например, когато се казва: „Хектор можеше да бъде победен от Ахил“ и „Ахил не можеше да бъде победен от Хектор“. Защото мощта не е била в онзи, който е можел да бъде победен, а в този, който е можел да победи; нито немощта е била в оня, който не е можел да бъде победен, а в тоя, който не е можел да победи.

У: Харесва ми, каквото казваш, защото мисля, че е от полза да го знам.

М: Правилно мислиш.

ГЛАВА IX

Че всяко действие означава нещо истинно или лъжовно

Нека обаче се върнем към истината на означението, от което започнах, за да те вода от по-познатото към по-непознатото. Защото всички говорят за истината на означението, а малцина поглеждат към истината, която е в същността на нещата.

У: От полза ми беше, че ме водеше по този ред.

М: И тъй, нека видим, какъв е обхватът (*quam lata*) на истината на означението. Защото означението е истинно или лъжовно не само в нещата,

които сме свикнали да наричаме знаци, но и във всички онези, за които говорихме досега. Тъй като нищо не следва да се върши от някого, освен това, което той трябва да върши, то със самото това, че някой върши нещо, с него именно той казва и означава, че трябва да върши това. Ако трябва да върши, каквото трябва, тогава говори истинно. Ако пък не трябва, лъже.

У: Макар да ми се струва, че разбирам, все пак покажи по-ясно какво казваш, защото досега не бях чувал такова нещо.

М: Представи си, че си в някакво място, където знаеш, че има лековити и смъртоносни билки, но не знаеш как да ги различиш; и че там има някой, дето не се съмняваш, че знае да ги различава, и който на твоя въпрос, кои са лечебни и кои смъртоносни, казва за едните с думи, че са лечебни, а други дъвче. На какво ще повярваш повече: на думата му или действието?

У: На думата ще повярвам не толкоз, колкото на действието.

М: Той, следователно, ще ти каже кои са лечебните по-скоро с действие, отколкото с дума.

У: Така е.

М: Също така, например, ако не знаеш, че не бива да се лъже, и някой те лъже в очите, тогава даже самият той да ти казва, че не трябва да лъже, той с делото си ти говори, че трябва да лъже повече, отколкото с думата, че не трябва. Също така, когато някой мисли или иска нещо, а ти не знаеш, дали той трябва да го иска или мисли, тогава, ако виждаш волята или мисълта му, самото му дело означава пред теб, че той трябва да мисли или иска това. Ако е трябвало така, казвало е истината. Но ако не, лъгало е. По подобен начин е истинно или лъжовно означението в съществуването на нещата, защото със самото това, че е, то казва, че трябва да е.

У: Сега виждам ясно това, което не забелязвах преди.

М: Да вървим към онуй, което остава.

У: Тръгни и ще те следвам.

ГЛАВА X

За висшата истина

М: Нали няма да отречеш, че висшата истина е правилност.

У: Напротив, не мога да допусна, че е нещо друго.

М: Обърни внимание, че докато всички, обсъдени дотук правилности, са правилности затова, защото нещата, в които те са, или са, или вършат каквото трябва, то висшата истина е правилност не затова, защото е длъжна (debet) нещо. Защото всички са ѝ задължени (debent), тя обаче никому нищо не дължи (debet) и това, че е, няма никакво друго основание (ratio), освен че тя е.

У: Разбирам.

М: Виждаш ли още как тази правилност е причина на всички други истини и правилности, а нищо не е нейна причина?

У: Виждам и забелязвам, че сред останалите едни са само следствия (effecta), други пък — причини и следствия. Така например истината, която е в съществуването на нещата, е следствие на висшата истина, тя самата пък е причина на истината, дето е в мисълта, както и на онази, която е в изречението; тези две истини пък не са причина на нито една истина.

М: Добре схващаш. Оттук вече можеш да разбереш как в моя „Монолог“ чрез истината на речта доказах, че висшата истина няма начало или край. Защото когато казвах: „кога не е било истинно, че нещо е било бъдещо“, не съм го казал, сякаш тази реч, която твърди, че нещо е било бъдещо, е нямала начало, или сякаш тази истина е Бог; а защото не може да се схване, като кога на тази реч е липсвала истина, стига самата реч да е съществувала. Така чрез това, че не може да се схване, кога тази истина не е можела да бъде, ако е съществувала речта, в която е можела да бъде, бива схващано, че онази истина, която е първата причина на тази истина, не е имала начало. Понеже истината на речта не би могла винаги да е, ако нейната причина не би била винаги. Та не е истинна реч, която казва, че нещо е бъдещо, ако в действителност няма нещо бъдещо; нито нещо може да е бъдещо, ако не е във висшата истина.

По същия начин трябва да се разсъждава за онази реч, която казва, че нещо е минало. Защото ако истината на тази реч, стига тя да е била произнесена, не може да липсва в никакъв смисъл, тогава е необходимо да не може да се мисли никакъв край за онази истина, която е нейната висша причина. Затова именно истинно се казва, че нещо е минало, защото е така в действителност; а нещо е минало затова, защото е така във висшата истина.

Ако поради това никога не може да не е истинно, че нещо е бъдещо, нито пък някога може да не е истинно, че нещо е минало, тогава не е възможно да е имало начало на висшата истина, нито пък е възможно да ѝ предстои край.

У: Не виждам нищо, което може да се изправи срещу разсъждението ти.

ГЛАВА XI

За дефиницията на истината

М: Да се върнем към изследването на истината, с което започнахме.

У: Всичко тук се числи към изследването на истината; въпреки това, върни се към каквото искаш.

М: Каж ми сега, не ти ли се струва, че има и някаква друга правилност извън тази, която бе разгледана.

У: Никаква друга, с изключение на оная, която е в телесните неща. Тя е обаче съвършено различна от нея, както е например правилността на пръчката.

М: В какво намиращ разликата между тях?

У: В това, че едната може да се познае с телесното зрение, а другата се постига чрез съзерцанието на разума.

М: Нима тази правилност на телата не се схваща и не се познава от ума, независимо от предмета (subiectum)? Или, ако възникне съмнение дали линията на някое неналично тяло е права, и може да се докаже, че тя не се криви в никоя от частите си, нима не с разума се постига, че тя е по необходимост права?

У: Да. Но същата тя, която се познава така с разума, се възприема със зрението от предмета. Другата обаче не може да се възприеме иначе, освен с ума.

М: И тъй, стига само да не се заблуждавам, можем да дефинираме, че истината е правилност, възприемаема само с ума.

У: Виждам, че казващият това не се заблуждава по никакъв начин. Защото тази дефиниция за истината не съдържа нито повече, нито по-малко от това, което се изисква, тъй като името „правилност“ я отделя от всички неща, които не се наричат „правилност“, а това, което се казва, че се възприема само с ума, я откъсва от видимата правилност.

ГЛАВА XII

За дефиницията на справедливостта

Но след като си ме научил, че всяка истина е правилност, а на мен ми се струва, че правилността е същото, което е справедливостта, научи ме да разбирам що е справедливост. Защото изглежда, че за всичко, което е правилно да е, е също и справедливо да е; и обратно, че всичко, за което е справедливо да е, е правилно да е. Тъй като изглежда да е и справедливо, и правилно, че огънят е топъл, и че всеки човек обича оня, който го обича. Понеже, ако всичко, което трябва да е, е правилно и справедливо, и нищо друго не е правилно и справедливо, освен това, което трябва да е, тогава, струва ми се, справедливостта не може да е нищо друго, освен правилност. Макар висшата и проста природа да е справедлива и правилна не защото е нещо длъжна, все пак няма съмнение, че правилността и справедливостта са едно и също.

М: Следователно, вече имаш и дефиницията за справедливост, щом справедливостта не е нищо друго, освен правилност. А, понеже говорехме за възприеманата само с ума правилност, и истината, и правилността, и справедливостта се дефинират взаимно една друга. Тъй че, който познава едната от тях, а другите — не, може да достигне от познатата до знание за непознатите; нещо повече: който познава едната, не може да не знае другите.

У: Сега какво? Дали следва да наричаме справедлив камъка, когато пада отгоре надолу и така върши каквото трябва, също както наричаме справедлив човека, когато върши каквото трябва?

М: Нямаме право да казваме „справедлив“ заради такава справедливост.

У: А защо човекът де е по-справедлив от камъка, щом и двамата действат справедливо?

М: Я виж, дали самият ти не считаш, че действието на човека се отличава по някакъв начин от действието на камъка?

У: Знам, че човекът действа свободно (sponte), докато камъкът — по природа (naturaliter), а не свободно.

М: Камъкът не се нарича справедлив затова, защото не е справедлив този, който върши, каквото трябва, ако не иска (vult), каквото върши.

У: Да наречем ли тогава справедлив коня, когато иска да пасе, защото прави по воля (volens) каквото трябва?

М: Аз не казах, че е справедлив оня, който по воля прави, каквото трябва, а казах, че не е справедлив оня, който не по воля прави, каквото трябва.

У: Кажй тогава, кой е справедлив.

М: Доколкото виждам, ти търсиш дефиниция на справедливост, която да заслужава (debetur) похвала, както пък противоположното ѝ, тоест несправедливостта да заслужава укор.

У: Това търся.

М: Няма съмнение, че такава справедливост няма в никоя природа, която не познава справедливостта. Защото всичко, което не желае правилността, даже да я притежава, не заслужава да бъде хвалено за това, че притежава правилността. Но не може да я пожелае оня, който не я познава.

У: Вярно е.

М: Правилността, следователно, която носи на притежавания я похвала, е само в разумната природа, която единствена възприема правилността, за която говорим.

У: Така следва.

М: И тъй, щом всяка справедливост е правилност, тогава справедливостта, която прави достоен за похвала оня, дето я съхранява, не е никъде другаде, освен в разумните същества.

У: Не може да е иначе.

М: Та къде ти се вижда да е тази справедливост в човека, който е разумно същество?

У: Или във волята, или в знанието, или в делото.

М: Ако някой разбира или действа правилно, но пък неправилно желае, дали ще бъде хвален за справедливостта си?

У: Не.

М: И тъй, тази справедливост не е правилност на знанието или правилност на действието, а правилност на волята.

У: Или ще е това, или нищо.

М: Смяташ ли, че това е достатъчно за дефиницията на справедливостта, която търсим?

У: Ти виж.

М: Мислиш ли, че когато някой иска каквото трябва, тогава желае правилно и има правилност на волята?

У: Щом някой иска каквото трябва без знание, както ако заключава вра-

тата срещу някого, без да знае, че той иска да влезе в дома, за да убие другия, тогава независимо дали има някаква правилност на волята или не, той във всеки случай няма тази, която търсим.

М: Какво ще кажеш за оня, който знае, че трябва да иска каквото иска?

У: Може да се случи, някой да иска със знание каквото трябва и да не иска да прави каквото трябва. Защото, когато разбойникът е принуден да върне заграбените пари, тогава е ясно, че той не иска да прави каквото трябва, тъй като затова именно бива принуждаван да връща, защото така трябва. Но той в никакъв случай не трябва да бъде хвален за тази правилност.

М: Ако някой храни гладните бедняци заради суетна слава, той иска да трябва да иска, каквото иска. Защото бива хвален затова, че иска да прави каквото трябва. Какво ще кажеш за такъв?

У: Неговата правилност не е за хвалене и затова не е достатъчна за справедливостта, която търсим. Но покажи ми вече тази, която е достатъчна.

М: Както всяка воля иска нещо, така тя иска и заради нещо. Защото както се забелязва какво иска, така може да се види и защо го иска. Естествено, тя не трябва да е по-правилна в искането на каквото трябва, отколкото в искането на заради каквото трябва. Затова всяка воля има „какво“ и „защо“. Понеже ние не искаме изобщо нищо, ако няма защо да го искаме.

У: Всички знаем това по себе си.

М: Защо обаче ти се струва, че когато някой иска каквото трябва да иска, тогава има воля, достойна за похвала? Защото онова, което трябва да се иска, е очевидно; тъй че който не иска каквото трябва, е несправедлив.

У: Не по-малко ясно ми се вижда, че — за да е справедлива волята му — всеки, който трябва да иска, каквото трябва, така трябва да иска и затова, защото трябва.

М: Добре разбираш, че за справедливостта на волята са необходими тези две неща: да иска каквото трябва, и затова, защото трябва. Кажете сега, дали това е достатъчно.

У: Защо не?

М: Когато някой иска каквото трябва, защото бива принуждаван, а се принуждава затова, защото трябва да иска това, нима той по никакъв начин не иска каквото трябва, защото трябва?

У: Не мога да отрека; но по един начин иска той, а по друг начин — справедливият човек.

М: Различи тези начини.

У: Когато справедливият иска каквото трябва, той — доколкото следва да бъде наричан справедлив — съхранява правилността на волята не заради друго, а заради самата правилност. Който обаче иска каквото трябва по принуда или заради външна отплата, даже ако трябва да се каже, че съхранява правилността, той не я съхранява заради самата нея, а заради нещо друго.

М: Следователно, справедлива е тази воля, която съхранява правилността

си заради самата правилност.

У: Справедлива е или само тази воля, или никоя.

М: И тъй, справедливостта е правилност на волята, съхранявана заради самата нея.

У: Това е наистина дефиницията на справедливостта, която търсих.

М: Виж все пак, дали случайно в нея няма нещо, което трябва да се коригира.

У: Аз не виждам в нея нищо за коригиране.

М: И аз не. Защото няма такава справедливост, която не е правилност; нито пък някоя друга правилност, освен правилността на волята, се нарича справедливост сама по себе си (*per se*). Вярно е, че правилността на действието се нарича справедливост, но само защото действието се осъществява посредством справедлива воля. Правилността на волята обаче не губи името „справедливост“, дори ако не е възможно да извършим това, което правилно искаме.

Но тъй като тя се нарича „съхранявана“, някой може да каже: ако правилността на волята се нарича справедливост само щом се съхранява, тогава тя не е справедливост, когато бива имана, нито възприемаме справедливостта, когато я възприемаме, а ние я правим справедливост, като я съхраняваме. Защото преди да я съхраняваме, ние първо я възприемаме и я имаме. Понеже нито я възприемаме, нито я имаме, защото най-напред я съхраняваме, а затова започваме да я съхраняваме, защото я възприемаме и имаме.

На това обаче можем да отговорим, че едновременно възприемаме и нея, и искането, и имането. Защото я имаме не иначе, а чрез искането, и щом я искаме, със самото това я имаме. Както обаче едновременно я имаме и искаме, така едновременно я искаме и съхраняваме; защото както не я съхраняваме, ако не я искаме, така тя не е, когато я искаме, ала не я съхраняваме; но доколкото я искаме, съхраняваме я и докато я съхраняваме, я искаме. И тъй, понеже в едно и също време ни се случва и да я искаме, и да я имаме, и искането и съхраняването ѝ не са по различно време в нас, затова възприемаме по необходимост едновременно и че я имаме, и че я съхраняваме. И както докато я съхраняваме, я имаме, така докато я имаме, я съхраняваме; а от това не се поражда никакво противоречие.

Както именно възприемането на тази правилност е по природа по-първо от имането или искането ѝ, защото имането или искането ѝ не е причина за възприемането ѝ, а възприемането прави да я искаме или имаме, но все пак възприемането, имането и искането са заедно по време, понеже едновременно започваме и да я възприемаме, и да я имаме, и да я искаме, и когато е възприета, тя е имана и я искаме, така имането или искането ѝ, макар да са по природа по-първи от съхраняването, са все пак заедно по природа с него. Затова от Когото получаваме да възприемаме, да имаме, да искаме и да съхраняваме правилността на волята, от Него приемаме

правилност да не е справедливост по никакъв друг начин, освен като съхранявана заради самата себе си.

У: Не мога да мисля нищо обратно на това.

М: Считаш ли, че тази дефиниция може да се приложи към висшата справедливост, доколкото изобщо можем да говорим за нещо, за което в собствен смисъл не може да се изкаже нищо или почти нищо?

У: Макар че там волята и правилността не са различни неща, все пак както говорим за мощ Божия, или за божествена мощ, или за мощна Божественост, когато в Божествеността мощта не е нещо различно от божествеността, така не е противоречиво да говорим там за правилност на волята, или за волева правилност, или за правилна воля. Когато пък казваме за тази правилност, че се съхранява заради самата себе си, това очевидно не може да бъде казано по-подобаващо за нито една друга правилност. Защото както не нещо друго, а тя самата съхранява себе си, и то не чрез друго, а чрез себе си, така и не заради нещо друго, а заради самата себе си.

М: Тогава уверено можем да кажем, че справедливостта е правилност на волята, която правилност се съхранява заради самата нея. И тъй като за глагола, който изказвам тук — „съхранява се“, ние нямаме сегашно страдателно причастие, вместо причастieto за сегашно можем да ползваме страдателното причастие за минало време на същия глагол.

У: Широко е известна употребата, според която ползваме минали страдателни причастия вместо сегашни, каквито латинският не притежава, както няма минали причастия от действителните и неутралните (депонентните) глаголи, и на мястото на миналите, каквито той няма, ползва сегашни, както когато казвам за някого: това, което е усвоил, учейки и четейки, преподава го само по принуда. Тоест: което е усвоил, докато е учел и четял, той го преподава само когато бъде принуден.

М: Значи хубаво казваме, че справедливостта е правилност на волята, съхранявана заради самата себе си, тоест която се съхранява заради самата себе си. Оттук идва, дето справедливите се наричат веднъж „прави по сърце“ (recti corde), друг път „праведни“ (recti), без да се добавя „по сърце“, защото никой друг не се мисли като праведник (rectus), освен оня, който има правилна воля (recta voluntas). Оттук и словата: „Тържествувайте, всички прави по сърце“ (Пс. 31:11). И: „Праведните виждат това и се радват“ (Пс. 106:42).

У: И за децата е достатъчно туй, дето го обясни за дефиницията на справедливостта. Да минем към нещо друго.

ГЛАВА XIII

Че е една истината във всички истинни неща

М: Нека се върнем към правилността или истината, с които две имена — защото за правилността говорим като за възприемаема само с ума — се означава едно нещо, което е родът на справедливостта, и нека попитаме, дали е една истината във всички онези неща, в които казваме, че е истината, или истините са толкова много, колкото много са нещата, в които, както се установява, истината е.

У: Много бих искал да зная това.

М: Вече е ясно, че в каквото и нещо да е истината, тя не е нищо друго, освен правилност.

У: Нямам съмнения по това.

М: Ако, следователно, истините, в съответствие с много неща, са много, тогава много са и правилностите.

У: Това е също така сигурно.

М: Ако в съответствие с различията на нещата е необходимо да има и различни правилности, тогава тези правилности биха имали битието си в съответствие със самите вещи; и както се изменят самите вещи, в които те са, така ще е необходимо да са различни и правилностите.

У: Покажи чрез едно нещо, в което казваме, че има правилност, какво да разбирам за останалите.

М: Казвам, че ако правилността на означението е различна от правилността на волята затова, защото едната е във волята, а другата в означението, правилността би имала битието си заради означението и би се изменяла в съответствие с него.

У: То си е така. Защото когато се означава, че което е, е, или че което не е, не е, означението е правилно и е ясно, че правилността е онова, без което означението не може да е правилно. Ако пък се означава, че което не е, е, или че което е, не е, или ако не се означава изобщо нищо, не ще има никаква правилност на означението, която не може да е другаде, освен в означението. Затова правилността на означението има битие чрез него и чрез него се изменя, също както цветът има битие или небитие от тялото. Съществува ли тялото, неговият цвят съществува необходимо, а погине ли тялото, не е възможно да се запази цветът му.

М: Не е подобен начинът, по който цветът се отнася към тялото, с този, по който правилността се отнася към означението.

У: Покажи ми неподобието.

М: Ако никой не иска да означава чрез каквото и да е знак това, което следва да се означава, ще има ли тогава означение чрез знак?

У: Не.

М: Дали поради това ще е неправилно да се означава каквото трябва да се означава?

У: То няма да е по-малко правилно поради това, нито пък това ще изисква по-малка правилност.

М: Следователно, даже означението да не съществува, тогава пак не пропада правилността, чрез която е правилно и се изисква да се означава това, което трябва да бъде означавано.

У: Ако би се унищожила, това не би било правилно, нито пък самата тя би изисквала това.

М: Не мислиш ли, че когато се означава каквото трябва да бъде означавано, тогава означението е правилно поради това и в съответствие със самата тази правилност?

У: Какво друго мога да мисля. Защото ако означението е правилно чрез някаква друга правилност, нищо не би пречило означението да е правилно, даже ако тя би изчезнала. Но няма правилно означение, дето да означава каквото не е правилно да бъде означавано, или каквото не се изисква от правилността.

М: Следователно, никое означение не е правилно чрез друга правилност, освен тази, която се запазва, дори когато означението изчезне.

У: Очевидно.

М: И тъй, не виждаш ли, че правилността е в означението не затова, защото тя започва да е тогава, когато се означава, че което е, е, или че което не е, не е, а защото тогава означението се осъществява според правилността, която винаги е? И че тя липсва на означението не затова, защото изчезва, когато означението не е както трябва, или когато няма никакво означение, а защото тогава означението отпада от неотпадащата правилност.

У: Така го виждам, защото не мога да не видя.

М: Правилността, следователно, чрез която означението се нарича правилно, няма битието си от означението, нито се изменя някак чрез него, по какъвто и начин да се мени самото означение.

У: Вече нищо не ми е по-ясно от това.

М: Можеш ли да докажеш, че цветът се отнася към тялото по начин, подобен на този, по който правилността се отнася към означението.

У: Сега съм по-готов да докажа, че е по твърде неподобен начин.

М: Считам, че вече си схванал, какво трябва да се мисли за волята и нейната правилност и за другите неща, които са задължени (debent) на правилността.

У: Съвършено ясно виждам, че със същото основание се доказва, че правилността остава неизменна, независимо как те са.

М: И тъй, какво мислиш, че следва за тези правилности? Дали са различни една от друга, или правилността е една и съща за всички неща?

У: Преди малко твърдах, че ако правилностите са много затова, защото са много нещата, в които се наблюдават, тогава е необходимо те да съществуват и да се изменят в съответствие със самите неща; за което се доказва, че не може да бъде. Оттук следва, че правилностите не са много, понеже са много нещата, в които те са.

М: Имаш ли някакво друго основание, защо ти се вижда да са много, освен тази множественост на нещата?

У: Както разбирам, че това не е никакво основание, така виждам, че не

мога да намеря никакво друго.

М: Следователно, правилността е една и е една и съща за всички неща.

У: Признавам, че е необходимо да е така.

М: По-нататък: ако правилността е в онези неща, които са задължени на правилността, само когато са съобразно това, което трябва да са и единствено това е за тях да са правилни, тогава е очевидно, че правилността за всички тях е една-единствена.

У: Не може да се отрече.

М: Следователно, във всички тях истината е една.

У: И това не е възможно да се отрече. Но покажи ми все пак: защо казваме „истината на това или на онова нещо“, сякаш за да се разграничават различията на истините, щом те не възприемат никаква разлика от тези неща? Защото мнозина не биха се съгласили, че няма никаква разлика между истината на волята и онази, която се нарича истина на действието, или някоя от тези на другите неща.

М: Не в собствен смисъл се казва (истина) „на това или на онова нещо“, защото тя няма битието си нито в, нито от, нито чрез онези неща, в които се казва, че е. Когато обаче самите неща са съобразно нея, която е винаги налична (*praesto est*) в тези, които са както трябва, тогава се казва „истина на това или онова нещо“, например истина на волята или на действието. По същия начин се казва „времето на това или на онова нещо“, макар че времето е едно и също за всички неща, които са заедно в едно и също време; и ако това или онова нещо не би съществувало, времето не би било по-малко същото. Защото „време на това или на онова нещо“ се казва не затова, защото времето е в самите неща, а защото те самите са във времето. И както времето, наблюдавано само по себе си, не се нарича нечие време, а едва когато наблюдаваме нещата, които са в него, казваме „времето на това или на онова нещо“, така висшата истина, съществуваща сама по себе си, не е на никое нещо. Но когато нещо е в съответствие с нея (*secundum illam*), тогава се говори за неговата истина или правилност.

Превод:

Георги Канриев